

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

تأمین انرژی؛

بهانه غرب برای حضور در حوزه خزر

شمال و غرب دریای خزر (۳)

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: فرشته مقدم

۱	.....	◆ مقدمه و طرح مسئله
۱	.....	◆ شمال و غرب دریای خزر
۱	.....	روسیه
۲	.....	روسیه و ترانس خزر
۳	.....	مسیر شمالی
۳	.....	مسیرهای غربی

◆ مقدمه و طرح مسئله

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، منطقه آسیای مرکزی و قفقاز با نوعی خلاء قدرت مواجه شد. در این سال‌ها با افزایش بهای نفت و تبلیغات گسترده غربی‌ها با عنوان «خزر»، خلیج فارس دوم، اهمیت ژئوپلتیک این منطقه مطرح شد. لذا کشف منابع عظیم انرژی در کشورهای پیرامونی خزر از یک سو و ترانزیت آن از سوی دیگر این منطقه را به کانون کشمکش‌های سیاسی، نظامی، و اقتصادی تبدیل کرد.

حضور تدریجی برخی بازیگران ملی و فراملی نظیر دولت‌های بزرگ فرامنطقه‌ای، نهادهای بین‌المللی نظامی، شرکت‌های چندملیتی و کنسرسیوم‌های نفتی نه تنها بر پیچیدگی‌ها و ابهامات سیاسی، اقتصادی و امنیتی افزوده، بلکه حرکت‌های گریز از مرکز جمهوری‌های جدید حاشیه دریای خزر در تحصیل منابع هیدروکربنی این دریا به شیوه‌ای ناهماهنگ و واگرانه از طریق یاری جستن از شرکت‌های چندملیتی نفتی و دولت‌های فرامنطقه‌ای را به همراه داشته است.^۱

شماره ۳ این پژوهش کاربردی صرفاً به رویکرد روسیه در شمال و غرب دریای خزر در باره منابع نفتی و گازی و ترانزیت آن می‌پردازد.

این سلسله پژوهش در صدد است تا با واکاوی منابع عظیم انرژی و منابع هیدروکربنی در منطقه خزر به تبیین سیاست‌های راهبردی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای پرداخته و در انتهای مباحث نیز به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:

- ۱- آیا کشورهای منطقه خزر به همگرایی لازم برای بهره‌مندی از منابع عظیم منطقه خواهند رسید؟
- ۲- موانع این مسیر کدامند و راهکارهای پیشنهادی برای تسهیل این روند چیست؟

◆ شمال و غرب دریای خزر

روسیه

۱ - دکتر حجت الله باشارپور، ژئوپلتیک جدید خزر و نقش قدرت‌ها و بازیگران فرامنطقه‌ای در نظامی کردن آن، گاهنامه نمای راهبردی، شماره ۲۶، آبان ماه ۱۳۹۷

فدراسیون روسیه در شمال آسیا و اروپا گسترده شده^۱ و با وجود مرزهایی بالغ بر ۱۳۹، ۲۰ کیلومتر و با اشغال حدود ۱۱/۵ درصد خشکی‌های کره زمین، وسیع‌ترین کشور جهان است. این کشور با جمعیت ۱۴۱ میلیون و ۳۷۷ هزار و ۷۵۲ نفری، هشتمین کشور پرجمعیت جهان است. روسیه عضو ثابت شورای امنیت سازمان ملل متحد، ۵+۱، اتحادیه اروپا، APEC و G8 است. این کشور بخش زیادی از قدرتش در صحنه‌های جهانی را مدیون منابع انرژی خود است. روسیه یکی از مهمترین تولیدکنندگان نفت جهان است. بیشترین صادرات روسیه را نفت و محصولات آن، گاز، چوب، مواد شیمیایی و تسلیحات نظامی تشکیل می‌دهد.^۲

این کشور نه تنها بیشترین ذخایر گازی جهان را دارد، بلکه بزرگترین صادرکننده گاز نیز هست. گفتنی است روسیه یک چهارم ذخایر گازی جهان را در زیر خاک خود جای داده است و ذخایر گازی اش که بزرگ ذخایر گازی جهان است، یک تریلیون و ۷۰۰ میلیارد فوت مکعب می باشد. طبق آمار ارائه شده د این زمینه، روسیه توانسته با صدور بیش از ۱۵۰ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی به اروپا در صدر فهرست بزرگ‌ترین صادرکنندگان گاز در جهان قرار گیرد.^۳ تمایل شرکت‌های نفتی این کشور برای استفاده از روبل در معاملات نفتی، موجب حفظ ارزش این واحد پولی در مقابل دلار آمریکا شده است.^۴

روسیه همچنین با اختصاص حدود ۱۳ الی ۱۴ درصد از تولید جهانی نفت به خود، بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت در جهان محسوب می شود.^۵ این کشور با ۱۳۵۵ کیلومتر ساحل خزری، دارای یکی از بزرگ‌ترین صنایع نفت و گاز جهان در مناطق غیرخزری است که هرچند به نظر می‌رسید که قبل از آن خیلی علاقه‌ای نسبت به استخراج نفت و گاز از منابع خزری نداشته است، لیکن در سال ۲۰۰۹ اولین سکوی دریایی در بخش شمالی خزر و آبهای نزدیک بندر استراخان را نصب کرد و در آوریل ۲۰۱۰، به اولین محموله نفت خزر دست یافت. به جز میدان «کورچاگین» که ۲۸ آوریل ۲۰۱۰ به بهره برداری رسید، شرکت نفت روسی «لوک اویل» از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۵ در آبهای ساحلی آن کشور و منطقه شمالی خزر موفق به کشف ۵ میدان نفت و گاز دیگر شده بود.^۶

روسیه و ترانس خزر

۱ - اگرچه ۶۵ درصد خاک این کشور در بخش آسیایی قرار دارد، تنها ۲۸ درصد مردم روسیه در این نواحی زندگی می‌کنند.

۲ - <http://www.hamshahronline.ir/news/۳۸۱۲۴>

۳ - شرکت گازپروم به عنوان یکی از بزرگترین شرکتهای نفتی، ۴۰ درصد گاز مصرفی اروپا را تأمین می‌کند.

۴ - <https://fa.wikipedia.org>

۵ - <https://donya-e-eqtasad.com>

۶ - برای مطالعه بیشتر ر.ک. به: <https://www.radiofarda.com>

مسیر شمالی:

این مسیر، نفت و گاز قزاقستان را از طریق دریای سیاه منتقل می کند و از سوی روسیه حمایت می شود. خط لوله این مسیر آتیرو-سامارا (۶۹۵ کیلومتر) است که از بندر آتیرو در قزاقستان شروع می شود و به سامارا در روسیه می رود و از طریق خطوط داخلی روسیه به کشورهای بلاروس، لهستان و مجارستان می رسد.^۱ در این بخش، دو کشور قزاقستان و روسیه با انجام توافق های لازم، بستر دریا را بین خود تقسیم کرده و با ساختارهای توافق شده، توسعه میداین آن بخش از دریای خزر را دنبال می کنند. قزاقستان بیش از ۲۳ بلوک دریایی جدید را برای عرضه به شرکت های معتبر بین المللی آماده کرده و روسیه نیز فعالیت های اکتشاف و توسعه خود را (که از دو دهه پیش آغاز کرده بود) در سال ۲۰۱۰ و با تولید از میداین خود به نتیجه رساند تا از رقابت ایجاد شده در دریای خزر جا نماند. در بخش میانی نیز کشور روسیه در توافق با جمهوری آذربایجان، مرزهای آبی را مشخص کرده و کار توسعه میداین مشترک را به شرکت های بهره بردار روسی سپرده اند.^۲

مسیرهای غربی:

این مسیر، نفت و گاز کشورهای حاشیه خزر را از طریق ترکیه و گرجستان به اروپا منتقل می کند و مورد حمایت آمریکا، ترکیه، آذربایجان و گرجستان است. خط لوله نفت باکو-نوروشیسک^۳، باکو-سویسا، باکو-تفلیس-جیحان، خط لوله تنگیز-نوروشیسک، خط لوله گاز باکو-ارزروم و کنسرسیوم خط لوله خزر از مهم ترین خطوط انتقال انرژی در این مسیر هستند. گفتنی است خط لوله تنگیز-نوروشیسک متعلق به کنسرسیوم خط لوله خزر (CPC) است که ۲۴ درصد سهام آن در اختیار شرکت انتقال نفت Transneft روسیه قرار دارد و مابقی سهام آن هم در اختیار شرکت های غربی است. بخش عمده نفت خام میدان تنگیز در حال حاضر از طریق خط لوله موسوم به «کنسرسیوم خط لوله خزر» به بندر نوروشیسک روسیه حمل می شود.^۵

خط لوله موسوم به کنسرسیوم خط لوله خزر از میدان تنگیز قزاقستان تا بندر نوروشیسک روسیه (منبع: ایران شرقی)

۱ - <https://www.khabaronline.ir/news/۶۱۴۷۳۰>

۲ - <http://www.irna.ir/fa/News/۸۲۹۳۸۳۳۷>

۳ - Novorossiysk

۴ - <https://donya-e-eghtesad.com>

۵ - البته بخش کمتری نیز توسط ریل به سایر بنادر دریای سیاه انتقال می یابد.

برخی کارشناسان بر این باورند که روسیه پس از امضای کنوانسیون رژیم حقوقی دریای خزر به دلایل ذیل از موقعیت بالایی برخوردار شده است^۱:

۱. نقش روسیه در تامین امنیت این رژیم حقوقی به روسیه اجازه می‌دهد به عنوان نیروی تامین کننده ثبات در منطقه مطرح شود.

۲. همکاری نزدیک روسیه با آذربایجان و قزاقستان، همکاری های متقابل آنها را با روسیه تسهیل خواهد کرد.

۳. تحدید حدود بستر دریای خزر بر اساس قوانین حقوق بین‌المللی دریاها به کمپانی‌های نفتی روس اجازه توسعه منابع موجود در بخش سرزمینی روسیه و همچنین عقد توافق‌های مشترک با آذربایجان و قزاقستان را خواهد داد.

۴. این وضعیت دست مسکو را برای گشت زنی در دریای خزر باز خواهد گذاشت.

ناگفته نماند که دیگر تحلیلگران بر این نکته تأکید دارند که هرچند ایران؛ امن‌ترین مسیر انتقال ذخایر عظیم نفت و گاز خزر است لیکن اقدامات و سیاست‌های خصمانه آمریکا علیه روسیه و جمهوری اسلامی ایران و تحریم‌های اعمالی علیه این دو کشور در واقع برآیندی از تلاش غرب برای به حاشیه راندن این دو کشور در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی است. خط لوله نفت باکو- تفلیس- جیحان در واقع یکی از سیاسی‌ترین خطوطی است که با حمایت گسترده ایالات متحده برای انزوای ایران و روسیه احداث شده که با مشکلات بسیاری نیز همراه است. این خط لوله به طول ۱۰۴۰ مایل نفت آذربایجان را از باکو به گرجستان و از آنجا به بندر جیحان ترکیه در سواحل مدیترانه منتقل می‌کند.^۲

۱ - برای مطالعه بیشتر ر.ک.به: www.ilna.ir/۳۱۶۵۶۰۱۹

۲ - رجوع شود به: www.farsnews.com/news/۱۳۹۳۰۵۲۵۰۰۰۴۰۰